

TÜRK HUKUKUNDA BİLİRKİŞİ UYGULAMASINA İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

*Doç. Dr. Murat YÜKSEL**

1-GİRİŞ

Yargılama sürecinde hâkimin uzmanlık ve bilgi birikimi, tarafların sundukları bilgi, belge ve delillerin değerlendirilmesi aşamasında eksik kalabilmektedir. Yargılama sürecinin sağlıklı olarak işlemesi bakımından bilirkişi kurumunun varlığı son derece önemlidir.

Türk hukuk sisteminin bugün en önemli ve temel problemlerinden biri bilirkişilik uygulamasına ilişkin sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilirkişilik uygulaması gerek teoride ve gerekse özellikle uygulamada son derece yanlış ve kötü bir şekilde uygulanmaktadır. Bilirkişilik uygulamasının yanlış uygulanması Türkiye’de yargı sisteminin sağlıklı bir biçimde çalışmasını engellemekte ve birçok soruna yol açmaktadır. Bu makalede temel olarak bilirkişi uygulamasının ne denli yanlış işlediğine, bunun yol açtığı sorunlara ve bu soruna ilişkin çözüm önerilerine değineceğiz.

II-GENEL OLARAK BİLİRKİŞİ UYGULAMASI

Hukuk sistemimizde karşılaşılan bilirkişi uygulamaları ve sorunlarının çözümünde gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar sorunun çözümünde temel olarak alınsa bile, ülkemizin kendine özgün yapısı içerisinde yeni metotlar geliştirmek büyük önem arz etmektedir. Mükemmel diye nitelendirilen sistemler de dâhil olmak üzere bu sistemlerin kendilerini yenilemedikçe yeterliliklerini kaybedecekleri unutulmamalıdır. Sorunların tespit edilerek çözümlenmesi en gerçekçi yoldur. Adli sürecin hemen her aşamasında, yetişmiş insan gücü ile teknolojik imkânların kullanılabilir olmasının adalete olan güveni arttıracığı da muhakkaktır.

Toplum çok hızlı değişmekte ve gelişmektedir. Hızla değişen toplumda birçok uzmanlık alanının ortaya çıkmasına karşılık gerek hâkimlerin ve gerekse zaten yavaş işleyen adalet sisteminin bu hızlı değişime ayak uydurması ve hâ-

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

kimlerin hemen hemen her konuyu bilebilmesi beklenemez. İşte bu sebeplerle yargılamada bilgiyi elde etme ya da bilgileri, belgeleri yorumlama hususunda uzman eksiği sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu çözmek içinse kanun koyucu bilirkişilik kurumunu meydana getirmiştir. Toplumsal yaşantının karmaşıklığı, gelişen teknolojinin de etkisiyle muhtelif bilimler, meslekler ve birbirinden çok ayrı uzmanlıklar oluşmuştur. İş bu noktada devreye bilirkişilik kurumu girmektedir.

Kanun koyucu, bilirkişilik kurumuna Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda md. 275'te ve Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda md. 63'de yer vermiştir. HUMK'un 275. maddesinde "Mahkeme, çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir. Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenemez" şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir. Yine CMK'nın 63/1. maddesinde "Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına re'sen, Cumhuriyet savcısının, katılanın, vekilinin, şüphelinin veya sanığın, müdafininin veya kanunî temsilcinin istemi üzerine karar verilebilir", denilmiştir.

Yukarıdaki madde metinlerinden açık bir şekilde anlaşılacağı üzere bilirkişilik, çözümü, uzmanlığı veya teknik bir bilgiyi gerektiren hususlarda mahkemenin başvurabileceği bir yoldur. Nitekim gerek iş yoğunluğu ve gerekse uzmanlık gerektiren durumların çokluğu sebebiyle hâkimlerin bilirkişilere başvurmaları yargılamanın sürati ve yargılamanın sağlığı açısından zorunluluk arz etmektedir. Aksi takdirde hâkimin eksik bilgiyle ve çok fazla inceleme fırsatı bulamadan yanlış kararlar vermesi durumu meydana gelebilecektir. Ancak aşağıda da detaylı olarak açıklayacağımız üzere bilirkişilik kurumu son derece yanlış bir şekilde uygulanmaktadır.

III- BİLİRKİŞİ İNCELEMESİNİ GEREKTİREN HALLER

Hâkim, çözümünde uzmanlık ve teknik bilginin gerekli olduğu durumlarda uzman bilirkişiye başvurur. Fakat bazı durumlarda bilirkişiye başvurmak zorunlu kılınmıştır. Hâkim, bilirkişiye ancak hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel bilginin ve kendi hukuki bilgisinin dışında kalan özel ve teknik bilgi gerektiren durumlarda başvurur. Ancak bu ifadenin her türlü özel ve teknik bilgi için bilirkişiye gidilmesi gerektiği şeklinde algılanmaması gerekmektedir. Özel ve teknik bilginin gerektiği durumlar hâkim tarafından tayin edilecektir. Hâkim, bu hususu her somut olayda ayrı ayrı takdir edecektir. Her ne kadar çözümü teknik ve özel bilgiyi gerektiren bir durum olsa da eğer hâkimin uyuşmazlığı çözebilecek yeterli donanımı varsa sorunun çözümü için bilirkişi tayin etmeyecektir. Demek ki hâkim bilirkişiye başvurulmasına gerek olup olmadığını kendisi takdir eder.

Bilirkişinin o konuda özel ve teknik bilgiye sahip uzman olması gerekmektedir. Ancak özel veya teknik bilgi gerektiren konunun hangi uzmanlık alanına

girdiğini belirlemek önemli olduğu kadar, o uzmanlık alanında bulunan kimse-lerden hangilerinin, mesleki yeterlilik bakımından o konuyu açıklama-ya/çözümlemeye en liyakatli uzman kimse olduğunu bilmekte önemlidir¹.

Ancak uygulamada, hâkimlerin sadece çözümü uzmanlık ve teknik bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişiye gitmediği hemen hemen her konuda bilirkişiye başvurdukları görülmektedir. Oysa mahkemelerin neredeyse her konuda bilirkişiye müracaat etmesi usul ekonomisine aykırı bir biçimde yargılamanın uzun sürmesi, yargılamanın pahalı olması vb. birçok olumsuz durumun ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

IV- BİLİRKİŞİ GÖRÜŞÜNÜN YARGILAMAYA ETKİSİ

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 286. maddesine göre bilirkişi görüşleri hâkimleri bağlamaz. Hâkim, bilirkişi raporunu bağımsız bir şekilde takdir eder ve bilirkişi raporuyla asla bağlı değildir. Ancak bu durum hâkimin bilirkişi raporunu görmezden gelerek istediği gibi karar vermesi anlamına gelmez². Fakat ne yazık ki uygulamada bilirkişi raporlarının hâkimi bağlamayacağı kuralı doğru bir şekilde uygulanmamaktadır. Hâkimler, bilirkişi raporuna uygun olarak karar verilmesi gerektiği şeklinde bir düşünceye sahiptir. Hâkimin bilirkişi raporları doğrultusunda karar vermesine neden olan bu durum ise bilirkişi raporlarının takdiri delil olması niteliği ile bağdaşmayan bir sonuçtur.

Hâkimlerin bilirkişi raporu doğrultusunda karar vermelerinin en büyük sebebi, bu şekilde karar almaları halinde dosyalarının Yargıtay tarafından onanacağı düşüncesidir. Hâkimlerin bilirkişi raporları doğrultusunda karar almaları ise bilirkişiliğin bir nevi yargılama makamının yerine geçmesine sebebiyet vermektedir³. Bilirkişiler adeta hâkimin yerine geçerek onun yetkisini kullanır durumdadırlar. Bu bakımdan bilirkişi raporu Türk Hukuk Sisteminde bir nevi mahkeme kararı konumundadır.

¹ Kazancı Bilişim: Yargıtay 3. HD'nin 11.04.1994 tarih ve 4528/5891 nolu kararında "ecrimisil tayini konusunda uzmanlığı belli olmayan polis memurundan alınan bilirkişi raporunun hükme dayanak yapılması Usul ve Yasa'ya aykırıdır." Şeklinde ifade edildiği üzere bilirkişi seçiminde seçilen kişinin o konuda uzman olması gerekmektedir. Yargıtay 4.HD'nin 01.10.1993 tarih ve 1992/1511 nolu kararında ise bankacılık konusunda uzman her bilirkişinin somut olayı çözümede yeterli olamayacağı vurgulanarak teşkilatlanmış büyük bankalarda tecrübe kazanmış kişilerden bilirkişi kurulunun oluşturulması istenmiştir.Bkz. www.kazanci.com.tr. Erişim tarihi 31.09.2009

² Yargıtay 20. HD'nin 13.07.1993 tarih ve 1992/11719 E. 1993/6273 K. nolu kararına göre "...HUMY. m. 286 hükmü karşısında bilirkişi görüşünün hakimi bağlayıcı bir yanı yoktur. Ne var ki değinilen yasa hükmü hâkime yeniden bilirkişi incelemesi yaptırmak veya bilirkişiden açıklık olmayan konularda ek ve tamamlayıcı görüş alabilmek (HUMY. m.283) yetkisini haiz olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa hâkim, çözümü özel veya teknik bilgiye gerek duyulan hallerde bilirkişi görüşünü bir yana iterek genel ve hukuki bilgisiyle uyumsuzluğu sona erdiremez".Bkz.www.kazanci.com.tr.Erişim tarihi 15.08.2009.

³ KURU, Baki- ARSLAN, Ramazan- YILMAZ, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Basımevi, Ankara 2005 Genişletilmiş 16.Baskı, s.509.

V- BİLİRKİŞİ KURUMUNA İLİŞKİN UYGULAMADAKİ TEMEL SORUNLAR

Türk Yargı Sistemi içerisinde bilirkişilik kurumu istenen ve özlenen düzeye erişememiştir. Genel olarak bu sebepler yargılamanın uzun sürmesi ve mahkemelerdeki iş yükünün fazlalığından kaynaklanmaktadır.

Bugün bilirkişilik kurumuna ilişkin en önemli sorunları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- a- Bazı bilirkişilerin kimi konularda uzmanlık alanı olmadığı halde görüş bildirmesi. Uzman olmayan kişilerin bilirkişi olarak atanması durumunda bilirkişilerden beklenen yarar gerçekleşmeyecektir. Bu durum ise gerek hâkimlerin yeniden bilirkişi incelemesi yaptırmasına sebebiyet vermekte gerekse yargılamanın uzamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte Türk Adalet Sisteminde hâkimlerin genellikle bilirkişi raporları doğrultusunda karar vermeleri haksız ve sağlıklı karar verilmesine yol açabilmektedir.
- b- Bilirkişilik kurumunun çoğu zaman bir ilkesizlik içerisinde gerekli gereksiz her konuda başvuru bir yöntem olarak görülmesi; Mahkemelerin hemen hemen her konuda bilirkişiye başvurusu yargılamanın gecikmesi, usul ekonomisine aykırılık gibi birçok olumsuz duruma yol açmaktadır.
- c- Adliye koridorlarında kadrolu bilirkişilerin varlığı,
- d- Bilirkişilik kurumunun yargıda yolsuzluğa sebebiyet vermesi,
- e- Bilirkişi raporunun aynen kararda belirtilerek kararın gerekçesi gibi görülmesi. Uygulamada hâkimler bilirkişi incelemesi istedikleri durumlarda karar verirken o bilirkişi raporunun dışına çıkmadan bilirkişi raporunun aynısını karara aktarmakta ve yazmaktadırlar. Hâkimlerin bilirkişi raporunu aynen karara aktarması ise yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bilirkişiliğin yargılama makamının yerine geçmesine sebebiyet vermektedir.
- f- Yargının içinde bulunduğu fiili durum iş yükünün ağırlığı, personel eksikliği, bina eksikliği, yargıda uzmanlığa geçişin henüz gerçekleşmemesi bilirkişilik kurumuna başvuruyu körüklemektedir.
- g- Bilirkişilik kurumunun bugüne kadar istenilen düzeyde olmamasının bir diğer sebebi de mevzuatımızın yeterli olmamasıdır. Mevzuatın yetersizliğinden kasıt, hâkimlerin gerekli gereksiz konularda bilirkişi kurumuna başvurularını önleyecek yasal düzenlemelerin olmayışı ve yetersizliğidir. Hâkimin mesleki bilgisi ile rahatlıkla çözmesi mümkün olan sıradan davalarda bile bilirkişinin tayini, bilirkişi incelemesi, raporun verilmesi, bu raporların genellikle eksik oluşu, ek rapor için duruşmanın ertelenmesi ve itirazlar ayları bazen yılları bulmakta ve tarafları adaletten bezdirmektedir. Bu nedenlerle gereksiz konularda bilirkişiye başvurulmamalıdır⁴.

⁴ Evliyagil, Şevket "Türk Yargı Sisteminde Bilirkişi Uygulamasının Olumsuz Yönleri" İstanbul 1991, s.4

HUMK madde 275' de belirtilen hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenemez, kuralı uygulamada pek kabul görmemekte, hâkimler pek çok konuda uzman bilirkişi sıfatıyla avukat görüşüne başvurarak karar verme yolunu seçmektedir. Burada “genel ve hukuki bilgi” alanı dar yorumlanıp aşırı genişlemiştir⁵ ve uygulamada hâkimlerin her konuda bilirkişi incelemesi istedikleri ortadadır. Öte yandan hâkimlerin hukuki konularda hukukçu bilirkişiye başvurmamaları gerekirken hukukçu bilirkişiye başvurdukları görülmektedir. Hukuki konularda bilirkişiye başvurulmasına gerekçe olarak ise hâkimlerin iş yükü, dava sayısının çokluğu ve çeşitliliği, uzmanlığa duyulan ve giderek artan gereksinim, ilişkilerin karmaşıklaşması veya çeşitlenmesi gösterilmektedir.

h- Bugün Türk hukuk sisteminde bir davada haklı çıkabilmenin en önemli yolunun, davanın kaderinin o davada bilirkişilik yapacak kişilere bağlı olduğu yolunda bir kanaatin olması Türk Hukuk Sisteminde bilirkişilik kurumunun ne kadar etkili olduğunun bir nevi göstergesidir. Taraflar davayı kaybettikleri takdirde ilk akıllarına gelen sebep karşı tarafın bilirkişiyle farklı bir münasebette bulunduğu dair düşüncedir. Bugün bilirkişilik kurumu maalesef yargıya güveni ve saygıyı azaltacak düzeydedir.

VI- ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bilirkişilerin konunun gerçekten uzmanı olması gerekir. Bilirkişinin, doğruluktan ayrılmayan, bilgisini hiçbir etki altında kalmadan olduğu gibi yansıtan ve bu arada taraflardan hiçbir menfaat sağlamayan bir ahlaki olgunluğa, tutarlılığa ve dürüstlüğe sahip olması beklenir. Hâkimlerin mesleki yeterlilik düzeyi itibarıyla hangi konuda bilirkişiye başvurması gerektiğini çok dikkatlice belirlemesi ve bilirkişinin, bilirkişilik yapacak düzeyde ehil olup olmadığını iyi araştırması gerekir. Ayrıca kasten gerçeğe aykırı rapor düzenleyen bilirkişilere büyük yaptırımlar öngörülmesi ve bu yaptırımların uygulanması gerekir. Böylelikle bilirkişilik kurumunun ve dolayısıyla yargının itibarı korunmuş ve yargı mekanizmasına giderek azalan güven tekrar tesis edilmiş olur.

Bilirkişilerin mahkeme kalem personeline seçilmesi de suiistimallere yol açmaktadır. Bilirkişilik kurumuna gerekli özen gösterilmeli, bilirkişilerin mümkün olduğu kadar doğrudan mahkeme kalemi ile ilişkileri kesilmelidir. Hakim, bilirkişinin bağlı olduğu oda veya meslek örgütleri gibi yerlerden alınan bilirkişi listesinden seçim yapmalıdır⁶. Uygulamada görülen bir diğer sorun da birden fazla kişiden oluşan bilirkişi kurulunun görüşüne başvurulduğunda, dosyanın genellikle kurul üyelerinden biri tarafından mahkeme kaleminden teslim alınması, dosyanın tek başına incelenmesi, diğer üyelerin ise sadece verilen raporu

⁵ Deryal, Yahya “Türk Hukukunda Bilirkişilik” Ankara 2004, s.166

⁶ Ögüt, Ayşen Yılmaz “ Bilirkişilik Ders Notları” İstanbul 2007, s.9.

imzalamakla yetinmesidir. Bu da taraflar açısından maddi külfet doğurduğu gibi, incelemeye katkı sunmayan bilirkişiler açısından haksız kazanç sebebiyet vermektedir.

Tarafsız bilirkişi seçimine dikkat edilmelidir⁷. Bilirkişilerin tarafsızlığı, mahkemeye sunacağı görüşün, bilimsel ve objektif kriterlere göre olmasını etkileyebilecek her türlü dış etkiden uzak olması demektir. Medyadaki yazı, haber ve yorum da bu kapsamda düşünülebilir. Bilirkişinin meslek dayanışması, komşuluk, arkadaşlık gibi mülhazalarla ya da acıma, kayırma, antipati gibi duygularla hareket etmiş olması da tarafsızlığına zarar verir⁸. Hâkimin çözümlenemediği teknik bilgi ve uzmanlığın gerekli olduğu hususların çözümü için hâkim tarafından gerektiğinde atanacak olan bilirkişi, uyuşmazlığı kendi bilgisi ve uzmanlığıyla çözümlenecektir. Bu çözümlenmeyi yaparken hâkim gibi tarafsız olmalıdır. Oysa bugün hukuk bürolarında bilirkişi raporlarının avukatlar tarafından düzenlendiği ve bilirkişilerin maddi kazanç karşılığında raporları imzaladıkları duyulmaktadır. Bu bakımdan bilirkişi aynı mahkeme nezdinde avukatlık yapmamalı veya mahkeme, avukatlardan bilirkişi seçmemelidir⁹.

Sürekli aynı kişilerin bilirkişi tayini, suiistimallere yol açmaktadır. “şu... asliye hukuk mahkemesinin bilirkişisi, şu... iş mahkemesinin bilirkişisi” şeklinde mahkemelere ilan bile verilebilmektedir. Bu durum mahkemelere ve hukuk alanına saygınlık kaybettirmekte ve çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir¹⁰.

HUMK’ ta bilirkişiye dosyayı incelemesi için uygun süre verilmektedir. HUMK M.281’de bilirkişiye uygun süre tanınacağı ve bu sürenin ceza yargılamasında en fazla iki ay, hukuk yargılamasında en fazla üç ay olabileceği hükmüne bağlandığı halde uygulamada ya herhangi bir süre verilmeden dosyanın bilirkişiye verildiği ya da verilen sürenin nihai sınırı aşıldığı halde dosyanın bilirkişide beklediği ve rapor yazılıp teslim edilmediği için davanın aylarca sürüncemede kaldığı görülmektedir¹¹. Bu durum da davanın uzamasına ve dolayısıyla iş yükünün artmasına yol açmaktadır. Bilirkişilerin kendisine verilen makul süreyi aşmaları halinde kendilerine mahkemeler tarafından bir daha dosya verilememelidir. Bilirkişilere raporların en geç üç ay içinde verilmesine ilişkin yasa hükmü hatırlatılmamaktadır.

⁷ Çeri, Önder “Adliyedeki Bilirkişi Bataklığı” İstanbul 2003, s.73

⁸ Köroğlu, Hasan “Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları” Ankara 2001, s.33

⁹ Akyol, Şener “Hukuk Usulünde Bilirkişiler ile İlgili Bazı Problemler”, Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları, İstanbul 1991, s.57-76

¹⁰ Ögüt, s.8.

¹¹ Deryal, s.170

VII- SONUÇ

“Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenmez” kuralına rağmen uygulamada, bilirkişiye gereğinden fazla başvurulduğu ve hukukî konularda dahi bilirkişiye dosyaların gönderildiği görülmektedir. Hatta hâkimlerin pek çok konuda uzman bilirkişi sıfatıyla avukat görüşüne başvurduğu bile görülmektedir. Hâkimlerin yerli yersiz gerekli gereksiz konularda bilirkişi kurumuna başvurmalarını önleyecek yasal düzenlemeler getirilmelidir. Bu bakımdan hemen her konuda bilirkişiye başvuran hâkimlerin ihtiyaç duydukları için bu yola gittikleri kanaatiyle asıl üzerinde durulması gereken husus raporların denetlenmesi ve değerlendirilmesidir¹². Bu konuda da Adalet Bakanlığı Müfettişlerinin teftiş yapmasının yasal zemini sağlanmalı ve gerekli gereksiz konularda bilirkişiye başvuran hâkimler hakkında müeyyideler getirilmelidir. Bu tür bir düzenlemeye gidildiği takdirde yargıdaki yolsuzlukların önüne geçileceği gibi diğer taraftan hâkimlerin, kendilerini yetiştirmesine de olanak sağlanmış olacaktır. Ayrıca bu şekilde bilirkişi raporu doğrultusunda karar verme eğiliminde olan hâkimlerin hukuk üretimine katkıda bulunmuş olması sağlanmış olacaktır.

Hâkimlerin üzerindeki iş yükünün ağır olması sebebiyle hâkim ve savcı kadrosunun artırılması gerekmektedir. Bugün mahkemelerde avukatların bilirkişilik yaptığı herkesçe bilinmektedir. Hâkimin çözebileceği hususlarda hukukçu bilirkişiye başvurmak kanun tarafından getirilecek düzenlemelerle engellenmelidir. Hâkimin kendi hukuk bilgisiyle çözebileceği konularda hukukçu bilirkişiye başvurulduktan sonra hâkime gerek kalmaz. Bu takdirde hâkim zaten her hangi bir fonksiyon ifa etmemiş olur. Hâkimlerin, avukatların bile bilirkişilik yaparak rapor verdikleri dosyaları bilirkişiye göndermesinin yolu kesinlikle kapatılmalıdır. Ancak bu şekilde adalet sağlanmış ve mahkemelere olan güven tekrar tesis edilmiş olur. Her şeyden önemlisi adaletin hızlı bir şekilde tecelli etmesi sağlanmış olur.

Ayrıca toplu hâkimli mahkeme sistemine geçilmesiyle ve hâkim savcı kadrosunun artırılmasıyla iş yükünün önüne geçilmiş olacaktır. Hâkimler iş yükünden kurtularak hukuki konuları araştırma ve kendilerini geliştirme fırsatı bulacaklardır. Hâkimlerin ihtisaslaşması ile birlikte hâkimlerin bilirkişi incelemesine gitme durumu azalacaktır. Ancak bu şekilde bilirkişilerin yargıdaki etkinliği olması gereken düzeye inebilir. Ne var ki hâkimlerin gerekli gereksiz her konuda bilirkişiye başvurmasının önüne geçilmediği takdirde hâkim savcı kadro sayısının artırılması fayda etmeyeceği gibi, hâkimlerin, Yargıtay’dan dosyalarının rahat bir şekilde onanacağı mülahazasıyla dava dosyalarını bilirkişiye tevdi etmeleri halinde de toplu hâkimli mahkeme sistemi çözüm olmayacaktır.

¹² Deryal, s.167